

Проблеми та перспективи участі України у світогосподарських процесах

Світогосподарські зв'язки стають сьогодні одним із важливих факторів економічного зростання, структурних зрушень та підвищення ефективності національного виробництва, будучи при цьому і каталізатором диференціації країн, нерівномірності їхнього розвитку. Характерною ознакою розвитку світогосподарських процесів є інтернаціоналізація господарського життя, що проявляється через міжнародний поділ праці.

Найсуттєвішою зміною у всесвітньому поділі праці є перехід від раніше існуючої глобальної моделі поділу праці між промислово розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, до нової моделі. Для попередньої системи характерним було переважання загального поділу праці, тобто поділ праці між сільським господарством та промисловістю, добувною та обробною галузями індустрії. Загальний поділ праці пізніше був доповнений частковим поділом праці між різними галузями обробної промисловості, а також підприємствами всередині галузі, тобто потоварним поділом праці, що базується на предметній спеціалізації.

Метою дослідження є аналіз ролі міжнародного поділу праці у світогосподарських зв'язках, перегляд проблем та перспектив участі України у цих процесах.

© С. М. Непомняща, О. К. Скляренко, 2010

Міжнародний поділ праці також зазнав певних еволюційних змін. Спочатку він був пов'язаний з організацією праці всередині виробничої одиниці, але пізніше вийшов за межі окремого підприємства й обумовив розвиток промислової кооперації між підприємствами не тільки однієї країни, а й різних держав. Міжнародна виробнича кооперація базується на одиничному поділі праці. Вона відбиває сучасну стадію всесвітнього усупільнення виробництва, його якісно новий рівень, за якого безпосередньо виробничі зв'язки між підприємствами-кооперантами стають постійними і набувають повної самостійності по відношенню до товарообмінних операцій на світовому ринку [5, С.45].

Це призвело до утворення світових промислових комплексів, які включають різнонаціональні господарські одиниці, й обумовило прискорене зростання зовнішньоекономічних зв'язків між розвинутими країнами з ринковою економікою і подібними промисловими структурами. Не випадково 3/4 зовнішньоторговельного обороту цих країн припадає на взаємний товарообмін, значну частку якого становлять внутрішньо-корпоративні поставки. Провідні експортні галузі економіки промислово розвинутих держав одночасно є також галузями імпорту, що свідчить про ще більшу втрату універсальності народним господарством окремих країн. Їх інтеграція у світову економіку відбувається в умовах зростання суспільного поділу праці як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

Характер і рівень розвитку внутрішньодержавної спеціалізації безпосередньо впливають на визначення міжнародного профілю економіки країни, обумовлюють ступінь її участі у спеціалізації виробництва у світовому масштабі. Це стосується країн, що виробляють не тільки сировинні матеріали, а й сучасну складну у технічному відношенні продукцію.

З іншого боку, входження у систему тісних світогосподарських зв'язків суттєво модифікує в країні процес відтворення, збільшує загальний обсяг виробництва і його

ресурсний потенціал, надає можливості прилучитися до останніх надбань світової науки й техніки [1, С.203].

Що ж до економічних ознак такої системи, то вони проявляються передусім у становленні принципово нового технологічного способу виробництва, якісному перетворенні його матеріально-речових факторів. Це здійснюється на основі впровадження в усі галузі суспільного виробництва високої інформаційно-інтелектуальної технології, що базується на електронній автоматичній, інформації та біотехнології, інших видів матеріально-, ресурсо- і працезберігаючих видів виробництва.

Поряд з цим суттєво змінюються властивості та характеристики товарів, що надходять на міжнародний ринок. Міжнародна конкуренція зумовлює постійний пошук методів та шляхів подальшого якісного вдосконалення продукції, зростає наукоємність дедалі більшого числа товарів [3, С.94].

Водночас науково-технічна революція (НТР) пред'являє нові вимоги й до робочої сили з точки зору її кваліфікації, загальноосвітнього рівня, оскільки „людський фактор” є центральним елементом нової моделі „постіндустріального” розвитку.

Ще в кінці 80-х – на початку 90-х років світ соціалізму охопила глибока криза, що призвела до розпаду старих політичних та економічних структур і початку переходу до ринкових систем господарювання. Значною мірою це було зумовлено відгородженістю та замкнутістю соціалістичних країн від світу, „непроникливістю” в їхні межі прогресивних тенденцій світового економічного та науково-технічного прогресу [8, С.13].

Адміністративно-командна системи господарювання у більшості колишніх соціалістичних країнах здійснюється нерідко насильницькими, нецивілізованими методами, що відкидає їх з раніше зайнятих позицій у міжнародному поділі праці. У даний час об'єктивна необхідність динамічної інтеграції країн Східної Європи в нову модель розвитку світового господарства передбачає пошуки ними свого місця в системі всесвітнього поділу праці, передусім загальноєвропейського. Вони можуть претендувати на участь у глобальному та континентальному поділі праці завдяки наявності таких факторів: геополітичного становища відносин між Західною Європою та азіатським континентом, наявності дешевої і відносно освіченої робочої сили, сільськогосподарських ресурсів та рекреаційно-туристичних можливостей, величезного і всепоглинаючого ринку товарів та послуг, спільного географічного й економічного простору та ін.

Для того, щоб налагодити цивілізовані стабільні та взаємовигідні зв'язки між штучно роздвоєною в минулому європейською спільністю, необхідно подолати асиметрію в поділі праці між Західною та Східною Європою, що підвело б однорідний матеріальний фундамент під загальноєвропейську інтеграцію.

Україна у розвитку своєї суверенної економіки великі надії покладає на інтеграцію в систему світогосподарських зв'язків, активну й зростаючу участь в регіональному та міжнародному поділі праці, ефективному використанні його переваг. У всіх урядових та альтернативних програмах антикризових заходів і ринкової трансформації української економіки підкреслюється необхідність якнайшвидшого перетворення колишніх міжреспубліканських зв'язків у категорію зовнішньоекономічних. Розширення масштабів господарської взаємодії з основними центрами світового господарства та міжнародними фінансово-економічними інститутами призведе до розгортання широкомасштабного ділового співробітництва на взаємовигідних засадах з усіма державами світу.

Слабка включеність України в міжнародний поділ праці не тільки не відповідає, а й суперечить її національним інтересам, бо залишає економіку країни поза розвитком світових продуктивних сил, провідних напрямів сучасної науково-технічної революції, що призводить до виштовхування її на узбіччя світового економічного прогресу. Згідно статистичних даних частка експорту у загальному обсязі виробництва України ще до проголошення її незалежності не перевищувала 4-5%, у той час як середньосвітовий показник дорівнював 17%. У 90-ті роки відбулося подальше зменшення експорту як у

фізичному, так і відсотковому відношенні, а в його товарній структурі лівова частка припадає на сировину, матеріали, товари народного споживання.

Україна поки не готова зі своїм невідпрацьованим господарським механізмом на паритетних принципах взаємодіяти з лідерами світової економіки. Перед нею нині не тільки відкриваються широкі можливості, а й виникають нові проблеми й труднощі.

На шляху формування інтернаціонального виробництва на ґрунті міжнародної спеціалізації та кооперування зроблені лише перші кроки, які виявилися передусім у створенні на території України кількох сотень спільних з іноземним капіталом підприємств, а також у підписанні поки що незначної кількості контрактів із зарубіжними фірмами на поставку українським підприємствам комплектуючих деталей тощо [7, С.450].

Для прискорення процесу входження України у світові господарські структури необхідно брати до уваги такі обставини:

- ♦ основними орієнтирами українських виробників мають бути: технологічний фактор, світові норми та ємність ринку. Виходячи із ємності ринку, його вимог, визначаються розміри, структура та продуктивність промислового підприємства. Економічний потенціал країни в таких випадках практично не відіграє ніякої ролі, оскільки за визначальну величину береться суто технологічний фактор. Якість продукції, її асортимент, відповідність моді, а також рівень затрат – все це уніфікується незалежно від розмірів країни, її специфічних можливостей. Підприємство „вбудовано” в нішу світової господарської структури і виконує відведену йому роль;

- ♦ характерною рисою сучасного ефективного виробництва є його вибірковість. Визначальною умовою економічної раціональності промислового підприємства, тобто його здатності „йти в ногу” з науково-технічним прогресом, стало наближення його потужностей, технічного оснащення та серійності до світових критеріїв оптимальності. Звичайно, цього досягти може далеко не кожне підприємство. Керуватися світовими критеріями у своїй діяльності має насамперед експортно-орієнтований сектор економіки, покликаний стати мостом, що з’єднає національне господарство із світовим;

- ♦ важливою закономірністю інтернаціоналізації сучасних світових продуктивних сил є те, що економічна доцільність створення в окремих країнах багатогалузевої економіки, включаючи підприємства з повним технологічним циклом, поступово відпадає, бо прагнення кожної країни до самозабезпечення всіма товарами вимагає великих затрат. Значно перспективнішим шляхом є розвиток міжнародної спеціалізації та активна участь у ній дедалі більшого числа країн, що мають чіткий профіль у міжнародному економічному співробітництві та обміні. Це – загальна умова економічного і науково-технічного прогресу. Для України основними сферами міжнародної спеціалізації, виходячи з нагромадженого досвіду та її експортного потенціалу, могли б бути гірничо-металургійна промисловість, окремі підгалузі машинобудування, сільськогосподарське виробництво й туризм. Практичне здійснення цієї мети – нелегке й капіталоемне завдання, яке потребує глибокої структурної і технологічної перебудови національної економіки;

- ♦ пошук власного місця у світовій господарській структурі вимагає знання специфіки сучасного світового ринку, який також зазнає суттєвих змін: не тільки розширюються його межі, а й зростають потреби, змінюється їхня структура, а також склад тих виробників, які задовольняють основну частку світового попиту на продукцію. Оновлення номенклатури продукції, представленої на світовий ринок, відбувається сьогодні значно швидше, ніж раніше, а враховуючи, що цей процес практично нескінченний, то в нього можуть включатися й нові держави, котрі або створили новий товар, або мають переваги в затратах виробництва. Крім того, жодна країна в сучасних умовах не може довго залишатися монополістом у виробництві передової технології, рано чи пізно досягнення науково-технічного прогресу (НТП), у тому числі й найпрогресивніші відкриття, стають здобутком багатьох;

♦ НТР додала до традиційних факторів всесвітнього поділу праці нові об'єктивні стимули, що набувають поступово визначального характеру. Роль природних ресурсів, географічного положення, виробничого досвіду починає різко знижуватися, а натомість висуваються передова технологія, наукові розробки, висококваліфікована робоча сила, банки, розвинута виробнича інфраструктура, які передусім впливають на визначення профілю економіки тієї чи іншої країни, її позиції на світовому ринку. Цю тенденцію необхідно враховувати, розробляючи стратегію виходу України на міжнародний ринок, і з самого початку робити ставку на сучасні фактори міжнародного поділу праці [7, С.456].

Способи включення національних господарств у всесвітню систему поділу праці можуть бути різні: зумовлені об'єктивними потребами внутрішнього розвитку країни, інтересами транснаціонального капіталу, коли переважає економічний, а інколи й позаекономічний примус. Але найбільший економічний ефект досягається у тому випадку, коли країни добровільно прилучаються до міжнародного співробітництва і між ними налагоджуються рівноправні партнерські відносини на взаємовигідних принципах з урахуванням їхньої спеціалізації та напрямів діяльності. Нинішній рівень розвитку продуктивних сил у світі вимагає усунення будь-яких перешкод на шляху поглиблення всесвітнього поділу праці та використання переваг міжнародного економічного спілкування [2, С.125].

Подальша інтеграція економіки України у світове господарство та її ефективність великою мірою залежать від наявних ресурсів країни, які є основним елементом економічного потенціалу. Україна має великі запаси корисних копалин і надзвичайно вигідне територіальне поєднання сировинних родовищ. Країна володіє значними покладами вугілля, залізної та марганцевої руд, сірки, ртуті, титану, урану, мінеральних солей [6, С.350].

Функціонування народногосподарського комплексу України значною мірою залежить від поставок з інших країн різних видів мінеральних, паливно-енергетичних, лісових та інших видів сировини. Передусім, це стосується нафти й газу. Україна забезпечена власними ресурсами газу на 22%, нафти – на 8%. За таких умов енергетична програма країни має бути зорієнтована передусім на підвищення ефективності власного енергетичного комплексу, розвиток енергозберігаючих технологій, на структурну перебудову економіки

Є й інші резерви економічного використання енергетичної сировини. Зокрема, у переробці вуглеводів Україна відстає від передових країн світу: в США з кожної тонни нафти одержують майже 700 кг бензину, газу й дизельного палива, а в Україні – лише 57% цієї величини. В США після так званої енергетичної кризи на початку 70-х років різко скоротили витрати нафти й газу на електростанціях, замінивши їх альтернативним джерелом – вугіллям. У результаті в паливному балансі електростанцій США витрати вугілля досягли 80%, витрати нафти були знижені до 6, а газу – до 14%.

З енергетичною програмою України безпосередньо пов'язана й структурна перебудова економіки. Економіка України має деформовану структуру народного господарства. Її докорінна перебудова в напрямі зниження частки важкої індустрії, військово-промислового комплексу й підвищення виробництва наукоємних продуктів і товарів народного споживання дасть можливість значною мірою ослабити залежність наших підприємств-гігантів від поставок палива й енергії з-за меж України. Адже тільки на потреби індустрії використовується 78% річного обсягу газу. Тобто, початкові заходи щодо економії світла та пального, утеплення приміщень і житла можуть забезпечити країні не менше ніж 10% економії енергії.

Таким чином, проблеми енергетичного майбутнього України слід розв'язувати комплексно, виходячи з жорсткого режиму економії, враховуючи власні теплові, ядерні, гідрологічні ресурси, відновлювальні джерела енергії, розвиваючи економічне співробітництво з близьким і дальнім зарубіжжям.

В Україні відчувається гостра нестача лісових ресурсів. У зв'язку з цим потреба в лісоматеріалах, як деревообробних підприємств, так і населення своїми ресурсами не задовольняється.

Лісистість території країни становить лише 14,3%. Виснаження-лісосировинних запасів призвело до зменшення обсягів лісокористування. За рахунок місцевих ресурсів потреба в деревині задовольняється лише на 38-40%, а решта сировини ввозиться з багатолісних районів Росії (до 60%).

Оскільки постачання деревини з Росії дуже ускладнилося й обсяг його обмежений, необхідно ввести суворий режим економії деревини у сфері споживання і на деревообробних підприємствах, де рівень її використання в 2-2,5 рази нижчий, ніж у розвинутих країнах. Дослідження науковців показують, що лише за рахунок упровадження на підприємствах деревообробної галузі прогресивних технологій можна заощадити й додатково залучити в господарський обіг 10-12 млн. м³ деревини щорічно.

Важливу роль в економії відіграє байдуже ставлення до лісосировинних ресурсів, які відносно дешево діставалися споживачам у минулому. Збільшення обсягу лісокористування можна також досягти за рахунок раціонального проведення рубок лісу, що не суперечить природоохоронним заходам. Нині інтенсивність рубок лісу в країні відносно невисока.

Дуже гостро стоїть проблема забезпечення країни картоном і папером. Свої потреби в цій продукції країна забезпечує за рахунок своїх ресурсів тільки на 20-40%. Сировиною для целюлозно-паперового комбінату, який буде розміщено у північно-західному регіоні, може слугувати деревина від рубок, догляду та перерозподілу лісоматеріалів у сфері споживання. Водночас треба збільшити обсяги плантаційного лісовирощування безпосередньо при целюлозно-паперових комбінатах.

Із усього вище зазначеного можна зробити наступний висновок, що економіка України забезпечується продукцією власного виробництва на 82%. Практично повністю за цей рахунок покриваються потреби у вугіллі, електроенергії, продуктах коксохімії, продукції м'ясо-молочної, комбікормової промисловості, у хлібобулочних і макаронних виробках. За межі України вивозиться понад 16% суспільного продукту, в тому числі понад 40% чорних металів і металевих виробів, окремих видів енергетичного, підйомно-транспортного, нафтового, хімічного й ковальського пресового устаткування, автомобілів, тракторів, трансформаторів, екскаваторів, тепловозів, шин, автобусів, сільськогосподарської техніки й цукру.

Отже, в Україні існують усі передумови для становлення процвітаючої незалежної держави, до них можна передусім віднести:

- наявність промислових, сировинних і водних ресурсів, чорноземів, що дає змогу повністю забезпечити населення продуктами харчування;
- потенційну здатність кадрів до висококваліфікованої і наукоємної праці, яка може бути реалізована у короткий час за рахунок активізації сильніших ринкових стимулів до праці;
- вигідне географічне положення, вихід до моря, сприятливий клімат, різноманітна й мальовнича природа.

Таким чином, проведений аналіз дає можливість побачити, що Україна має достатні трудові й природні ресурси, сировинну базу та виробничі потужності, необхідні для її розвитку як незалежної, суверенної держави, інтеграції у світову співдружність.

Список літератури

1. Богиня Д. П., Грішнова О. А. Основи економіки праці: навч. посібник. – К.: «Знання-Прес», 2001 – 407 с.
2. Герчикова І.Н. Маркетинг і міжнародна комерційна справа – М., 1990 – 309 с.
3. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003 – 115 с.
4. Калина А.В. Економіка праці: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2004 – 103 с.

5. Лібанова Е.М. Ринок праці в економічній системі: навч. посібник / Е.М. Лібанова, Д.П. Мельничук. – Житомир: ЖТІ, 2002 – 104 с.
6. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
7. Соколенко С.І Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 539 с.
8. Петюх В.М. Ринок праці: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1999 – 203 с.

Одержано 29.09.10